

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 8 Sayı: 38 Volume: 8 Issue: 38

Haziran 2015 June 2015

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

TEZKİRECİ LATİFİ'NİN TÜRKÇEYİ KULLANIM SORUNLARI: HAL EKLERİ
PROBLEMS IN THE BIOGRAPHER LATİFİ'S USE OF TURKISH: CASE SUFFIXES

Âdem GÖK*

Öz

Dil, uzun yıllar içinde oluşan bir sistem/yapıdır. Bu yapı içinde farklı bölgelerde, ağızlarda söyleyiş farklılıkları olabılırken yazı dilinde/edebi dilde ağızlara nisbeten ortaklık daha üst düzeydedir. Bu ortaklık dilde ve kültürde birliği sağlar. Ortaya konulan eserlerin yazıldığı dönemin dil anlayışını/zevkini yansıtmaları beklenir.

16. asır ve öncesinde Batı Türkçesiyle ortaya konulan bazı edebi metinler esas alındığında o dönem Türkçesinin güntümüz Türkiye Türkçesinden çok farklı olmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim Yunus Emre, Hacı Bayram Veli, Necâti, Ahmed Paşa ve Fuzûlî'nin şiirlerinde gelişmiş bir Türkçeyi görmek mümkündür. Bu şiirlerde kullanılan kelime ve deyimler, hem mana ve nüans hem de lâfız bakımından günümüz Türkçesinden çok farklı değildir. 16. asırda kaleme alınan Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsıratü'n-Nuzamâ adlı eserin yazarı olan Latifi'nin meramını ifade ederken zorlandığı ve ekleri doğru kullanmadığı tespit edilmiştir. Velûd bir yazar olan Latifi'nin dili kullanım sorunları şaşırtıcıdır. Tezkirede anlatım bozukluğuna sebep olan birçok hata çeşidine rastlanmaktadır. Bu çalışmada Latifi'nin hal eklerini kullanım sorunları ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Dil, Latifi, 16. Asır, Dil Tenkidi, Hal Ekleri.

Abstract

Language is an organism or a system that has been formed through long centuries. Within this mechanism, verbal differences in terms of dialects and regions are regarded as natural. However, compared with dialectical distinctions, a high level of uniformity is required in in written and literary language, which assures conformity in language and culture. The texts created in a language in a certain period of a time are expected to inherently reflect the literary and esthetic pleasure of their time.

Considering the literary corpus of the 16th century written in the Western Turkish, it is easily observed that the usage of language in this age was different at only negligible level from the Turkish spoken today. For instance in the works of Yunus Emre, Hacı Bayram Veli, Necâti, Ahmed Paşa ve Fuzûlî, the language used is so refined as today's and almost the same one we speak. The stock of vocabulary in their poetry both verbally and semantically does not differ a lot from the present Turkish. A collection of poets' biographies titled Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsıratü'n-Nuzamâ by Latifi is a case in example contrary to the description above. The author is noticed to have difficulty expressing what he has meant to say and not being keen on the grammaticality of affixes. As a prolific author Latifi is surprising to see that his language involves flaws. In his book mentioned there are a number of error categories which make his prose hard to read with pleasure. In this study we aim to analyze and evaluate the problems with the use of case suffixes.

Keywords: Language, Latifi, 16th. Century, Linguistic Criticism, Case Suffixes.

Giriş

Tarihî olan veya tarihîlik atfedilen eserlerin sahilik ve güvenilirlik bakımından tenkidinde dil ve üslûp, önemli bir bakış açısını ve çalışma alanını oluşturmaktadır. Bir eseri tenkit ederken dil ve üslubu ölçüt alan çalışmalar yenidir. Suraiya Faroqhi, bizdeki eleştirel tarihin yetersizliğine vurgu yapar: "Osmanlı tarihçiliği bağlamında, tarihin meşruiyeti ile ilgili bu tartışma şimdiye kadar pek bir iz bırakmış değildir. Bu durumun, disiplinimizin gelişmemişliğinin bir başka göstergesi sayılıp sayılmaması gerektiği tartışılır. Bir Osmanlı tarihçisi çıkıp

* Süleyman Demirel Üniversitesi Doktora öğrencisi, El-mek: ademgok15@gmail.com

da hakikati ne derece yansıtıklarına kafa yormadan "hikâyelerle uğraşmalyız derse, bu yaklaşım şüphesiz ahlaki ve siyasi bakımlardan şiddetli eleştirilere uğrayacaktır." (Faroqhi, 2003: 4).

19. Asrın tarih felsefecilerinden Leon Halkın, dilbilimin edebi eserleri tenkit ederken kullanmamız/yararlanmamız gereken önemli alanlardan biri olduğunu şu sözlerle dile getirir: "Filoloji, tarihin yardımcı ilimleri arasında imtiyazlı bir yer işgal eder. O tarihçiler tarafından düzenli bir biçimde kullanılmış olan tek bilim dalıdır... Filoloji, yardımcı ilimlerin en eskisi ve en önemlisidir... Ben filolojiden yararlanmayan bir tarihçiye itimat etmem ve tarihi küçümseyecek olan filoloğa acırım... Tarih(çi), tam olarak ele almadan önce bütün metinleri filolojinin nazar-ı dikkatine sunmak zorundadır." (Halkın, 1989: 35).

Dil ve üslup çalışmalarının bir tezi/amacı olmalıdır. Yazarların kendilerine has olan, onları diğer yazarlardan ayıran özelliklerini, kendilerine özgü parmak izlerini (zihnin dili kullanma tavrını) ortaya çıkarmaya dönük olarak yapılmalıdır. Bu konuda Menderes Coşkun'un çalışması ufuk açıcı olmuştur: "Eski Türk Edebiyatı metinleri için kullanılan üslûp adları, çok sayıda eserin üslûplarına göre sınıflandırılmasıyla belirlenmiştir. Dolayısıyla bu üslûplar yüzlerce eseri temsil etmektedir. Hâlbuki üslûp bireyseldir. Nitekim Buffon "Üslûp insandır" demiştir. Ekrem'in ifadesiyle "Üslûb-ı beyân aynıyla insân"dır. Bu söze göre insanlar kadar üslûp çeşitleri vardır. Buffon ve Ekrem'in yukarıdaki ifadeleri herkes tarafından bilinip tekrar edilmesine rağmen, üslûp çalışmaları bu sözlerin mana ve mesajı doğrultusunda yapılmamaktadır." (Coşkun, 2010: 72-73). Yapılacak dil ve üslûp incelemeleri ile yazarın Türkçeye hangi düzeyde hâkim olduğu, ne tür dil yanlışlarını yapmaya eğilim gösterdiği gibi hususlarda bilgiye ulaşılabilir. Bu alanda yapılan son çalışmalardan biri Nurettin Çalışkan'a aittir. Çalışkan, Nef'i'nin hiciv eseri olan *Sihâm-ı Kazâ'sını* dil ve üslubu açısından değerlendirmiş ve dil tenkidi alanında kıstas alınabilecek çalışmaların olmamasından, bu alanda geliştirilmiş bir yöntem ve modelin yokluğundan yakınmıştır. (Çalışkan, 2014: 75-100)

Latifi'nin Tezkiretü's-Şuara'sı, tezkirelerin edebi tür olarak beğenilip kabul görmesinde önemli katkısı olmuştur. Latifi, edebiyat tarihçileri tarafından dil zevkine sahip olarak nitelendirilmiştir. Bu yazarlardan biri Nihad Çetin'dir. İslam Ansiklopedisi'nde Latifi'nin dilini methetmektedir: "Latifi'nin nesri, XV. asırdan itibaren gelişmeye başlayan secili nesrin ölçülü ve olgun örneklerindedir. Ta'kid, tetabu ve me'nus olmayan kelimelerin kullanılışı gibi kusurlardan salim, selis ve ahenkli bir nesirdir." (Çetin, 2001: 22). Eser hakkında doktora çalışması bulunan Rıdvan Canım da Latifi'yi dil zevkine sahip olarak tavsif etmiştir. "Zengin bir edebiyat kültürüne sahip olan Latifi, şiir tenkidinin tutarlı örneklerini vermiş, dil zevkine sahip, cümle yapısı sağlam bir nesir ustasıdır. Necati'nin şiirde gerçekleştirdiğini Latifi nesirde yapmış, nesri atasözleriyle, deyimlerle işlemiş, kendi ifadesiyle "yeni bir üslup" meydana getirmiştir." (Canım, 2000: 10). Latifi, tezkiresinde belirttiğine göre henüz gençliğinde, otuz üç kaside ve beş yüz gazelden oluşan bir divan tertip etmiştir. Tezkirede biyografisini anlatırken on iki eser kaleme aldığını söylemektedir.

Ömer Seyfettin dil tenkidini kimlerin yapabileceği hususunda şunları söyler: "Tenkit kimin tarafından yapılabilir? Hükmi Karakuşi vermeyen herkes tarafından... Evet, bir cebir muadelesini riyaziye bilen herkes nasıl halledebilirse, sanatın esaslarını bilen, millî zevki sezecek kadar hassas bulunan, ilimlerin mebadisine vâkıf bulunan her zat bir eseri tenkit edebilir." (Seyfettin, 1990: 97). Aynı soruya Yekta Saraç, zevk-i selim sahibi kişiler tarafından dil tenkidinin yapılabileceğini söylemekte ve sezgiye dayalı bir yöntem önermektedir: "nutk sahibi yani konuşabilen ve konuşanı anlayabilen her kişide kendi anadili konusunda sezgiye dayalı bir bilgi bulunmaktadır. Diğer bir ifade ile bütün insanlar doğuştan zihinlerinde kuvve(potansiyel) halinde bir dilbilgisi sistemine sahiptir. Buna örtük dilbilgisi denilmektedir. "Yarın bu kitabı okudu." cümlesini duyan bir kişi tahsilsiz bile olsa bu cümlelerin doğru olmadığını hemen anlar. Bu onun çalışma ve okuma ile elde ettiği dilbilgisinden değil kendi zihninde örtük olarak bulunan dile ait bilgiden gelmektedir. Bu örtük dilbilgisi bazı insanlarda diğerlerine nazaran daha ileri bir düzeydedir. İşte bu kuvve(potansiyel) halinde bulunan bilgiyi de zevk-i selim kavramı ile ilişkilendirebiliriz." (Saraç, 2012: 37).

Latifi'nin Tezkiretü's-Şuara'sı dil ve üslup açısından incelendiğinde hakkında söylenenlerin aksine yazarın dili belîğ olarak kullanmakta zorlandığını tespit ettik. Latifi, meramını doğru ve anlaşılır ifade etmede, kelime seçiminde, eş dizimli kelimeleri ve hal eklerini doğru kullanmada güçlük yaşamıştır. Bu çalışmada yazarın hal eklerini nasıl kullandığını ortaya koymaya çalışacağız. Yekta Saraç'ın ifade ettiği "zevk-i selim", bir ifadenin dil bakımından yanlış olup olmadığının belirlenmesinde kriter olarak kullanılabilir. Anadili Türkiye Türkçesi olan ve zevk-i selim-i lisana sahip olan herkes Latifi'nin hal eklerini doğru kullanmadığını ve bundan dolayı meramını ifade edemediğini fark edecektir.

1. Türkçede Hal Eklerine Kısa Bir Bakış

Muharrem Ergin, hal ekleriyle ilgili şu tanımı yapar: "İsmi halleri ismin diğer kelimelerle münasebeti sırasında içinde bulunduğu durumlardır. Her hal, her durum bir çeşit münasebet ifade eder, her münasebet ifadesi için isim bir halde, bir durumda bulunur... İsimleri çeşitli münasebetler için çeşitli hallerde, durumlara sokan eklere hal

ekleri adı verilir." (Ergin, 2003: 226). Zeynep Korkmaz da hal kavramını ismin cümle içinde bulunduğu dil bilgisi şekli; yalın veya eklerle genişletilmiş olarak aldığı geçici durum olarak tanımlamaktadır (Korkmaz, 1992: 77).

Muharrem Ergin, üniversiteler için hazırlanmış olduğu *Türk Dili* adlı kitabında hal eklerini (Ergin, 1992: 283) dokuz başlık altında ele almıştır: Yalın hal (Nominatif hal), İlgi hali (Genitif hal), Yapma hali (Akkuzatif hal), yaklaşma hali (Datif hal), Bulunma hali (Lokatif hal), Uzaklaşma hali (Ablatif hal), Vasıta Hali (Instrumental hali), Eşitlik hali (Ekvatif hali) ve Yön gösterme hali (Direktif hali)

Hal ekleri kendileri işlev yüklenmemekle birlikte bir başka anlam birimin işlevini yüklenmeye yararlar. Kelimeler arasında geçici bağlar kurmak görevi yüklenen isim çekim ekleri, bu görevlerini ya isimleri isimlerle ya da isimleri fiillere bağlamak suretiyle görürler. Latifi, tezkiresinde meramını ifade ederken hal eklerini doğru kullanmada zorlanmıştır. Hal ekleri ile ilgili terimleri isimlendirirken Muharrem Ergin'in yukarıda yaptığı isimlendirmeyi esas alacağız.

1.1. İlgi (Genitif) Ekinin Kullanımı ile İlgili Anlatım Bozuklukları

Muharrem Ergin, ilgi ekini şöyle tanımlamaktadır. "*İlgi hali ismin başka bir isimle münasebeti olduğunu ifade eden halidir. İlgi Hali ismin bir isimle ilgisi olduğunu, kendisinden sonra gelen bir isme tabi bulunduğunu gösterir. İsmi bu hali bazen eksiz çok defa da ekli olur.*"(Ergin, 2003: 228). Bu ekin gerektiği yerlerde kullanılmaması meramın anlaşılmasını zorlaştırmaktadır.

* ol zat-ı melek-sıfâtun ve kerîmü'l-hasenâtun muhsin ü kerîm ve müşfik u rahîm olduğuyçün hezâr girye ve âh ile çok gam yemişdür

"Ve bu kıt'a-i târihi dahi ol erbâb-ı fazlun mu'in u sebebi a'ni mürebbiyü'l-fuzalâ İskender Celebi dâr-ı dünyâda yeri dâr ve Hazret-i Mansûr-vâr diyâr-ı Bağdadda berdâr olduğuna dimişdür. Ve ol zat-ı melek-sıfâtun ve kerîmü'l-hasenatun muhsin ü kerîm ve müşfik u rahim olduğuyçün hezâr girye ve âh ile çok gam yemişdür." (Canım, 2000: 412-413). İsim tamlamalarında tamlayan eki bir tamlanana bağlanmalıdır. "zat-ı melek-sıfâtun ve kerîmü'l-hasenatun" sözlerinin neyi tamamladığı belli değildir. Latifi, muhtemelen "olduyçün" kelimesindeki iyelik ekini tamlanan olarak düşünmüş olmalıdır. Eğer "ol zat-ı melek-sıfât[un] ve kerîmü'l-hasenât[un]" ifadesi özne yapılırsa bu ifade, manalı hale gelebilir. Ancak yazarın meramı farklı olabilir. Latifi tezkiresi üzerine önemli çalışmaları olan Mustafa İSEN, eserinde bu ibareyi şöyle izah etmiştir: "*O melek huylu kişi cömert, şefkatli ve merhametli olduğu için çok ağlamış ve binlerce ah ile çok dert çekmişti.*"(İsen, 1999:185). İsen'in bu ifadesinden de "dert çekenin" berdâr edilen İskender Çelebi mi, yoksa İskender Çelebi'nin berdâr edilmesine üzülen Gazâlî mi olduğu anlaşılammaktadır. Tezkirenin tamamını okuyan birisi için bu cümledeki hataların sebebi, unutmaya veya zuhul değildir. Türkçenin iyice öğrenilmemesidir. "...Çok gam yemiştir" ifadesindeki garabeti Karakuşi şerh metoduyla izah etmek doğru değildir. Onu genitif ekinin yanlış kullanılmasıyla bir arada düşünmek gerekir.

* zen bişürdügi yiyeceği yimezdi

"Tâyife-i zen hod bir derecede menfûrı ve bir mertebede mahzûrı idi ki zen bişürdügi yiyeceği yimezdi ve zenpâre derzi dikdügi giyeceği giymezdi ve mâderi zen olduğuy için pederi hânesine girmezdi." (Canım, 2000: 443). Bu ifadedeki birçok dil hatasından birisi ilgi ekiyle ilgilidir. İfadedeki "zen" kelimesi özne gibi görünmektedir. Ancak yazarın muradı bu değildir. Konuşma dili özelliği taşıyan bu cümlede yazar kanaatimizce "... zen[nün] bişürdügi yiyeceği yimezdi ve zenpâre derzi[nin] dikdügi giyeceği giymezdi" demek istemiştir. Buradaki dil hatalarını şerh etmek mümkündür. Mesela bazı araştırmacılar diğer tezkirelerde de aynı tür kullanımların (dil hatalarının) olduğunu, dolayısıyla bu durumun dilin veya türün arkaik bir özelliği olarak kabul edilmesi gerektiğini söyleyebilirler. Karakuşi mantıkla yapılan böyle bir yorum, ne kadar dipnotlarla dolu veya müdellel olursa olsun yanlıştır. Yanlışın çok ve yaygın olması, onları doğru yapmaz.

* Bu şi'ri dahi zamâne begleri mürüvvetsüzlügi beyânında hûb dimişdür.

"Bu şi'ri dahi zamâne begleri mürüvvetsüzlügi beyânında hûb dimişdür." (Canım, 2000: 229). Cümlesinde dikkat çeken anlatım bozukluklarından bir tanesi ilgi eki eksikliğidir. Sıradan bir okuyucu bu ifadedeki "zamâne begleri" ifadesini özne olarak kabul edecektir. Ama yazarın muradı bu değildir. Konuşma dilinde anlatıcı, dilin olanaklarından yararlanarak maksadını ifade edebilir. Ama yazı dilinde/edebi dilde konuşma dilinin olanaklarından yoksun olduğumuz için ifadeler, anlaşılır olmalıdır. "Bu şi'ri dahi zamâne begleri[nin] mürüvvetsüzlügi beyânında hûb dimişdür." Cümlesinde dikkat çeken anlatım bozukluklarından bir tanesi ilgi eki eksikliğidir.

* Hazret-i Sultân-ı Süleymân Han... medh ü senâsın itmek

Neşr: 'Ale'l-husus ki mâdihun memduhı pâdişâh-ı islâm ve sultân-ı ğuzât-ı enâm ola. Pâdişâhumuz Hazret-i Sultân-ı Süleymân Han ve İskender-i devran gibi medh ü senâsın itmek 'âmme-i mü'minine farz u vâcib ve hayr-ı du'âsın kılmak tâmme-i müslimîne her vechle lâbüdd ü lâzım ve ehemm ü lâzıbdür. (Canım, 2000: 83). Tamlamalarda bazen ilgi ekinin kullanılmaması anlam belirsizliğini doğurur. Tamlayan eki kullanılmadığında "medh ve senada bulunan" Hazret-i Sultân-ı Süleymân Han oluyor. Ama yazarın muradı bu değildir. Yazarın muradı "padişahımızın medh ve senasını yapmak"tır. Bu anlamı vermek için "Pâdişâhumuz Hazret-i Sultân-ı Süleymân Han[ın] İskender-i devran gibi medh ü senâsın itmek" demesi gerekirdi.

* "hakâyık-ı sûfiye... ekser dekâyıkı"

"Erbâb-ı zühd ü salâh mâbeyninde isti'mâl olunur ve hakâyık-ı sûfiye ekser dekâyıkı anda bulunur. Müfid ü nâfi' nüshadur." (Canım, 2000: 119). Meramın açık olması için yazar "hakâyık-ı sûfiye[nin] ekser dekâyıkı" demeliydi.

* hüsn ü cemâli 'âşıkı

"Nesr: Ve haslet ü hilkatde merhûm ğâyetde şûr u şevki ğâlib ve derûn-ı dilden musâhabet-i mahbûba tâlib hüsn ü cemâli 'âşıkı ve 'âşıklarun sâdıkı idi." (Canım, 2000: 172). İbarede neyin 'âşıkı olduğu net değildir. İlgi ekinin kullanılması ve yazarın "hüsn ü cemâli[nin] 'âşıkı" şeklinde ifade etmesi gerekirdi.

* "zamâne begleri mürüvvetsüzlüğü..."

"Bu şi'ri dahî zamâne begleri mürüvvetsüzlüğü beyânında hûb dimişdür" (Canım, 2000: 229). Cümle bu şekilde" zamâne begleri hûb dimişdür." biçiminde algılanabilir. Oysa yazar "adı geçen şairin zamâne begleri[nün] mürüvvetsüzlüğü beyânında hûb bir şiir yazdığını" demek istiyor. Bunun için ilgi ekini kullanması gerekirdi.

* Zamanî boy beglerinden

"muhibb-i âl ü evlâd olan Ca'ferilerden zamanî boy beglerinden İsmâ'îl Beg devrinde gelmişdür." (Canım, 2000: 243). Bu ifade kanaatimizce "zamanının boy beglerinden İsmâ'îl Beg devrinde" şeklinde olmalıdır. Latifi'nin bu ifadesi transkripsiyonlu metninde "zamanî boy beglerinden" şeklinde okunmuştur. Yanlış okunmasının sebebi okuyucunun bilgi eksikliği değildir. Yazarın dili yanlış kullanmasıdır. İlgi ekinin kullanılmaması ifadenin anlaşılmasını engellemiştir.

* fakîr u hakîr müntehâb u muhtârı

"Nesr: Ammâ bu fakîr u hakîr müntehâb u muhtârı cümle-i eş'arından 'âlem-i kıdem ma'nâsını münhi ve müş'ir merhûm Hayretinün..." (Canım, 2000: 255). Konuşma dili özelliği taşıyan bu cümleyi daha anlaşılır kılmak için "fakîr u hakîr[in] müntehâb u muhtârı" biçiminde ifade etmek daha uygundur.

* şâ'ir şi'rinde tasallûf ü tafaddul de'âvîsi bedi' ve ba'id degüldür

"Nesr: Ve şâ'ir şi'rinde tasallûf ü tafaddul de'âvîsi bedi' ve ba'id degüldür." (Canım, 2000: 255). Bu cümlede "şair" özne olarak görünmektedir. Ancak özne değildir. "şâ'ir[in] şi'rinde tasallûf ü tafaddul de'âvîsi bedi' ve ba'id degüldür." şeklinde ifadesi anlatımı daha açık yapar.

* Rüstem Paşa h'âcesidür

"Şehr-i mezbûrda Yeşil-zâde dimekle mezkûr ve beyne'l-cumhûr Baba Çelebi dimekle meşhûrdur. Âsaf-ı saf-ârây ve sâhib-tedbir ü re'y vezîr-i a'zam hazret-i Rüstem Paşa h'âcesidür" (Canım, 2000: 272). Bu ifadeyle kimin h'âce olduğu net değildir. Anlatımı açık hale getirmek için "Rüstem Paşa" sözü ilgi eki almalıdır. Belirtisiz isim tamlamalarında tamlayanın eksiz olarak kullanılmasından dolayı anlam belirsizliği oluşur. Bu belirsizliği gidermek için ilgi ekinin kullanılması gerekir. Yazarın tamlamayı belirtisiz kurmasından dolayı oluşan ifade hatasına eserde çok örnek vardır.

* Hızır Beg oğlıdur

"Hızır Beg oğlıdur. Beyne'l-vüzerâ H'âce Paşa dimekle müte'ârif ü meşhûrdur" (Canım, 2000: 309). Anlatımı açık hale getirmek için "Hızır Beg" sözü ilgi eki almalıdır. "Hızır Beg[in] oğlıdur." şeklinde kullanılmalıdır.

* Necati Beg şâkirdlerinden

“Vilâyet-i Kastamonıdan merhum Necati Beg şâkirdlerindendir.” (Canım, 2000: 359). Bu ifadeye göre “Necati Beg” adı geçen şâkirdlerinden mi yoksa adı geçen kişi “Necati Beg”in şâkirdlerinden mi olduğu açık değildir. İbarenin açık olmasını sağlamak amacıyla “Necati Beg” sözüne ilgi eki getirilmelidir.

* Ehrimen ü erâzil ehl-i kadr ve echel ü edânî sâhib-i sadr olduğu

“Bu beyt dahi Ehrimen ü erâzil ehl-i kadr ve echel ü edânî sâhib-i sadr olduğu ‘örfen ve efâzıla ğadr olduğu beyânında anun cümle-i letâyifindendir.” (Canım, 2000: 374). Meramı daha açık hale getirmek için yazar “Ehrimen ü erâzil[in] ehl-i kadr ve echel ü edânî(nin) sâhib-i sadr olduğu” şeklinde demeliydi.

* Rûmiler didügi Fârisi şi’re

“Amma hiç bir nazirede tavr-ı Rûma tarzı muttariz olup sûret virmedi ve şi’r-i Türkiyi Rûm şâ’irleri gibi dimedi. İllâ ki Rûmiler didügi Fârisi şi’re döndürdü.” (Canım, 2000: 378). “Rûmiler” sözcüğüne ilgi eki getirilmelidir. Buradaki ifadede sorun olduğunu anadili Türkçe olan birisi sezgisiyle hemen fark eder. Sorunun adını koyamayabilir ama ifadenin sorunlu olduğunu anlar.

* İshâk Çelebi musâhiblerinden

“Üskübîdür. Kuzât zümresinden ve bu ‘asr şu’arâsındandır. İshâk Çelebi musâhiblerinden nedim-şîve şûh-harîf ve meze ve medel makûlesi zarîf idi.” (Canım, 2000: 387). İfadeyi açık hale getirmek için “İshâk Çelebi” sözüne ilgi eki getirilmelidir. Zâtî şâkirdlerinden “Belde-i Galatadan ümenâ zümresinden Zâtî şâkirdlerinden kâbil-i şân u sühan-fehm ve ehl-i ‘irfan idi.”(s.448) İfadedeki belirsizliği gidermek amacıyla yazar “Zâtî[nin] şâkirdlerinden” demeliydi.

* İskender Çelebi... berdâr olduğına demişdür

“Ve bu kıt’a-i târihi dahî ol erbâb-ı fazlun mu’in ü sebebi a’ni mürebbiyü’l-fuzalâ İskender Çelebi dâr-ı dünyâda yeri dâr ve Hazret-i Mansûr-vâr diyâr-ı Bağdâdda berdâr olduğına demişdür.” (Canım, 2000: 412). “bu kıt’a-i târihi İskender Çelebi mi demiştir. Yoksa adı geçen şair İskender Çelebi hakkında mı demiştir. Anlam açık değildir. Bu belirsizliği gidermek için “İskender Çelebi”den sonra ilgi eki getirilmelidir.

* ol teberrâyilerün tığ u teber ile zâviye-i vücüddan göçürdiler

“Sultân Bâyezıd Hân devrinde icmâ’-i ‘ulemâ ile bi’l-ittifâk ol tâ’ife-i şikâkun kimini âb-ı tığ ile iğrâk ve kimini div-i racim gibi âteş-i reddile ihrâk idüp ol teberrâyilerün tığ u teber ile zâviye-i vücüddan göçürdiler ve cisr-i kahr u ğazabdan geçürüp sûy-ı cahîmde mâ-i hamim içtirdiler.” (Canım, 2000: 202). Bu ibarede ilgi ekinin hangi kelimeler arasında ilişki kurduğu anlaşılabilir.

* cümleden fazl u kemâl ile a’lâsı ve evlâsı

“Yıldırım Hân mâdihlerinden kendü ‘asrınun üstadı ve fayık mümtâzı idi ve gazel ü kasîde tarzında cümleden fazl u kemâl ile a’lâsı ve evlâsı idi.” (Canım, 2000: 551). Dilin doğal konuşucuları bu ifadedeki bozukluğu hemen fark ederler. Bu sözü yazar “cümleden fazl u kemâl ile a’lâ ve evlâ idi.” veya “cümleden fazl u kemâl ile a’lâsı ve evlâsı idi.” biçiminde daha fasih ifade edebilirdi.

1.2. Akkuzatif Ekinin Kullanımı ile İlgili Anlatım Bozuklukları

Akkuzatif hali ismin geçişli fiillerin doğrudan doğruya tesiri altında olduğunu ifade eden şeklidir. (Ergin, 2003: 216). Kuznetsov -nı/ -ig/ -(y) eki şeklinde Akkuzatif hali ekinin kökenini şöyle açıklar.: “Akkuzatif halinin başlıca görevini hesaba katacak olursak kökeni olan kelimenin aşağı yukarı “işte o (bu) ya da “hele onu (bunu) anlamına gelebileceği tasavvur edilebilir. “Bir er işte bunu gördü” yani gördüğü herhangi bir değil, gösterebileceği belli başlı adamdır.” (Kuznetsov, 1995: 233). Aşağıda akkuzatif ekinin doğru kullanılmadığı örneklerden bazıları verilmiştir.

* Şirâzi tahallus itmişlerdür

“Usûl-i âbâ-i kirâmı şehri Şirâzdan olduğu münâsebetle Şirâzi tahallus itmişlerdür” (Canım, 2000: 120). Yazar, bazı kelimeleri ifade ederken dilin olanakları dışına çıkmış, bu sözleri yanlış kullanmıştır. Bu kelimelerin başında “tahallus” sözcüğü gelmektedir. “tahallus” sözcüğü “1. halâs olma, kurtulma. 2. ed. şirde mahlas kullanma.” (Develioğlu, 1993: 1016). anlamında kullanılmaktadır. “Şirâzi tahallus itmişlerdür.” cümlesinde bu ifadeye göre “Şirâzi” öznedir. Fakat yazarın muradı bu değildir. Yazar, adı geçen şair “Şirâzi”yi mahlas olarak kullanmıştır, demek istiyor. Bu mana konuşma dilinde konuşma dilinin imkânlarından yararlanarak anlatılabilirken yazı dilinde bu dilin olanakları sınırlı olduğu için yazar, “tahallus” sözcüğüne akkuzatif eki getirerek ifade etmelidir. “Tahallus” sözcüğü bu dönemde kaleme alınan

bütün tezkirelerde ortak olarak yaygın biçimde akkuzatif eki almadan kullanılmıştır. Bir yanlışın bütün tezkirelerde tekrar edilmesi yadırganan bir durumdur.

* Ferdî tahallusın mülâyim ü münâsib gördiler.

“Ol takrîb ile 'ârifler Ferdî tahallusın mülâyim ü münâsib gördiler.” (Canım, 2000: 430). Bu ifade “Ferdîyi tahallus itmesini” veya “Ferdîyi mahlas olarak intihab itmesini” şeklinde kullanılmalıydı.

* Kendüleri zamânun Hâssânı ... tasavvur iderler

“Nesr: 'Aceb budur ki şî'rden şî'ri bilmeyen ve sanâyi'-i şî'riyyeye aşlâ şu'ûrı olmayan belki kendü şânına mülâyim ü münâsib mahzâ bir mahlas bulamayanlar suhandân olmadın suhandânlık kadın idüp fi'l-cümle kelâm-ı mevzûna kâdir olmağla kendüleri zamânun Hâssânı ve devrânun Selmânı tasavvur iderler.” (Canım, 2000: 97). “kendüleri zamânun Hâssânı ve devrânun Selmânı tasavvur iderler” ibaresi bu şekilde kullanıldığında “kendisi (bir başkasını) zamanın Selmanı sayar.” anlamını vermektedir. Fakat yazarın muradı bu değildir. Yazarın muradı “kendisini zamanın selmanı sayarlar.” anlamını veren bir ifadedir. Bunun için, “kendüleri[ni] zamânun Hâssânı ve devrânun Selmânı tasavvur iderler” demeliydi.

* Kendüleri Camî ve Nizamî tabakasında korlar.

“Ma'lumdur ki ferid u vahud gecenler bida'at u istita'atda ne mikdar nesneye malik ve kadirdur. En a'la ve efdali terceme ve tıraş bir kac gazel kaside ile kendüleri Camî ve Nizamî tabakasında korlar.” (Canım, 2000: 580). Bu ifadede konuşma dili özelliği taşımaktadır. İfadenin fasih olması için yazar “kendüleri[ni] Camî ve Nizamî tabakasında korlar” demeliydi.

* Figânî tahallusunuñ te'siri

“Bu belâ-yı su'b ile Fiğânî-i sâni gibi nisbet-i kizb ü iftirâ ile salb olmışdur. Figânî tahallusunuñ te'siri ikisinde sâbit ü zâhir oldı.” (Canım, 2000: 438). Cümle bu şekilde “Figani adlı şairin mahlas kullanmasının tesiri” anlamını vermektedir. Yazar bu manayı murad etmemektedir. Yazar meramını fasih olarak ifade etmek için “Figânî[yi] tahallus itmesinin (kendi hayatı üzerindeki) te'siri” biçiminde söylemeliydi. Benzer örnekler aşağıda verilmiştir.

* Rüşeni tahallus itmişlerdür

“Vilâyet-i Ayyındandır. Bu münâsebetle Rüşeni tahallus itmişlerdür.” (Canım, 2000: 123); “Avnî tahallus idüp” (Canım, 2000: 141); “Adlî tahallus iderlerdi.” (Canım, 2000: 143); “Ezherî tahallus itmişdür.” (Canım, 2000: 170); Mahall-i mahlasda Tâcî tahallus iderdi.” (Canım, 2000: 198); “Harîrî tahallus itmişdür.” (Canım, 2000: 226); “Dâ'i tahallus itmişdi.” (Canım, 2000: 256); “Şîrî tahallus itmişdür.” (Canım, 2000: 345); “Özrî tahallus itmişdür.” (Canım, 2000: 387); “Çazâlî tahallus itmişdür.” (Canım, 2000: 411); “Meylî tahallus iderdi.” (Canım, 2000: 416); “Kandî tahallus itmişdür.” (Canım, 2000: 451); “Latifi tahallus itdüm.” (Canım, 2000: 384); “La'li tahallus itmişdür.” (Canım, 2000: 489); “Muhyi tahallus iderlerdi.” (Canım, 2000: 495); “Necâtî tahallus itmesine” (Canım, 2000: 520); “Nesîmî tahallus itmişdür.” (Canım, 2000: 523); “Nikâbi tahallus itmişdür.” (Canım, 2000: 538);

* Fânî mahlas didiler

“Zamân-ı şebâbed şeybete mütebeddil oldukda tenden tâb u tûvân gidüp pır-i fânî olıcak zamân-ı sinne i'tibâr idüp Fânî mahlas didiler.” (Canım, 2000: 416). Bu ifadenin daha anlaşılır olması için “Fânî” sözcüğünün akkuzatif ekini alması gerekirdi. Yazarın “mahlas” sözcüğünü doğru biçimde ifade ettiği cümleler de vardır. Bu örnekler aşağıda verilmiştir.

“kendi Hızrî mahlası ile mezkûrdur.” (Canım, 2000: 246); “Hayalî mahlasında şî'r dimedi.” (Canım, 2000: 253); “Ekser-i eş'ârî Hamdî mahlası birle mestûr u mezkûrdur.” (Canım, 2000: 298); “Sehâyî mahlası zât-ı kerîmu's sıfatına muvâfık ve bu ism musemmâsına her vechle mutâbık idi.” (Canım, 2000: 298).

* tereffu' u terakki erzânî kıldılar

Bu sebepten ben dahî yüzine kara çaldım ve mücrimler gibi teşhîr ü tahkir eyleyüp intikâmum aldım diyü hitâb-ı müstetâbına cevâb viricek bu mizâh u mütâyebe mizâc-ı pâdişâha hoş gelüp ol merd-i sühan-âferînün cevâb-ı sezâ-yı tahsînine hezâr âferîn idüp ihsân-ı fırâvân ile tereffu' u terakki erzânî kıldılar. (Canım, 2000: 206). “tereffu' u terakki erzânî kıldılar” sözünde akkuzatif hali eksiktir. “tereffu' u terakkiyi erzânî kıldılar” demeliydi.

1.3. Yaklaşma Hal Ekinin Kullanımı ile İlgili Anlatım Bozuklukları

Ergin yaklaşma ekini şöyle tanımlar: “İsmi kendisine yaklaşma ifade eden fiillere bağlanmak için girdiği haldir. Bu hal daima ekli olup eki de datif ekdir. Demek ki datif eki de ismi fiile bağlayan bir ektir.” (Ergin, 2003: 228). Yazarın bu eki görevinin dışında kullandığı ifadeler vardır. Bunların bazıları aşağıda verilmiştir.

* beş vakte.... du'â için

Vüzerâ ta'siyyen Necâtiye beş vakte du'â için beş akça tekâ'üd akçası itdürmüşler mezbûri itüfak-ı nifakla muhkem geçmişlerdi. (Canım, 2000: 383). Yazar “beş vakte du'â için beş akça tekâ'üd akçası itdürmüşler” ibaresinde hal ekini yanlış kullanmıştır. Bu sözle Necati'den istenen vakte dua etmesidir. Yazarın muradı bu değildir. Kanaatimizce yazar bu cümlede yaklaşma hal eki yerine bulunma hal ekini kullanmalıydı. “beş vakit[te] du'â için beş akça tekâ'üd akçası itdürmüşler”.

* Ulûm-ı kesireye tettebbû itmiş

“bi'l-cümle fûnûn u 'ulûmun envâ' u ecnâsından hayli fûnûn-ı kesireye tenâvüli ve şümûli vardır. 'Ulûm-ı kesireye tettebbû itmiş zû-fûnûn kimse gerekdür ki ne mikdâr ulûma tenâvüli var idüğün derk ide.” (Canım, 2000: 163). “tettebbu itmek” araştırma ve inceleme anlamına gelmektedir. Geçişli bir fiildir, nesneye ihtiyaç duyar. Ulûm-ı kesirey[i] tettebbu itmiş biçiminde kullanılmalıdır.

1.4. Bulunma Hal Ekinin Kullanımı ile İlgili Anlatım Bozuklukları

Muharrem Ergin bulunma hal ekini şöyle tanımlar: “İsmi kendisinde bulunma ifade eden fiillerle münasebette olduğunu gösteren halidir. Bu hal de ekli olup ismi fiile bağlar.” (Ergin, 2003: 228). Korkmaz ve Sev, bu ekin işlevi üzerinde dururlar: “Fîlin gösterdiği oluş ve kılışın yerini ve zamanını bildirir. (Korkmaz, 1992: 29). Bunların dışında tarz, durum, miktar, parça, kesir, vasıf... gibi fonksiyonları da bulunmaktadır. (Sev, 2007: 329). Yazarın bu eki fonksiyonunun dışında kullandığı ibareler aşağıda verilmiştir.

* Bu beyt vâki' olan teşbîhde

“Nesr: Bu beyt vâki' olan teşbîhde cüz'den küll murâd idinmişdür itlâkı cüz'den götürüp cüz'e virmişdür.” (Canım, 2000: 170). “Bu beyt vâki' olan teşbîhde cüz'den küll murâd idinmişdür” sözünde ifade açık değildir. Anadili Türkçe olan birisi sezgi yoluyla burada ifadenin yanlış olduğunu hemen anlar. İbareyi açık hale getirmek için “Bu beyt[de] vâki' olan teşbîhde cüz'den küll murâd idinmişdür” demeliydi. Latifi'nin bulunma hal ekini doğru kullanmadığı diğer örnekler aşağıda verilmiştir.

* Sahn-ı semâniyede binâ itdükde zikr olunan

“Bakıyye-i 'ulemâ-i seلفden talebe-i halef şöyle rivayet iderler ki merhûm u mağfûrun-leh Sahn-ı semâniyede binâ itdükde zikr olunan medâris ü tetimmâtda ne kadar müsta'id ü mu'id ve müstefid ü müfid varsa Emsileden Isfahâniye varınca ve Isfahâniden Telviha ve Tavziha irince kâbiliyyet-i şân ile ma'rûf u müte'ârif olan kavâbili defter idüp defterin yanında saklar imiş ve tedris ü kazâdan menâsib mahlûl ü mevkûf olsa mahall ü münâsibin anda yoklar imiş.” (Canım, 2000: 139). “Fatih'in Sahn-ı semâniyede binâ itdükde zikr olunan medâris ü tetimmâtda” ifadesi sorundur. Bulunma hal ekini yanlış kullanmıştır. Yazar, “Sahn-ı semâniyeyi binâ itdükde zikr olunan medâris ü tetimmâtda” demeliydi.

* “Nesîmînün önünde bir ustura ve Kemal Ümmî önünde ... koyup

“Nesîmînün önünde bir ustura ve Kemal Ümmî onunde bir kemend-i miyan-bend koyup dâr-ı fenâdan tarîk-ı intikâllerine işaret itmişdür.” (Canım, 2000: 471). ibaresinde yazar hal eklerini yanlış kullanmıştır. Buradaki hatayı anadili Türkçe olan birisi hemen fark eder. Latifi, meramını fasih olarak ifade etmek için “Nesîmînün önün[e] bir ustura ve Kemal Ümmî önün[e] ... koyup” şeklinde yönelme hal ekini kullanmalıydı.

* her birinde vedâ'-ı vatan ... itdürürler imiş

“Şol 'âlimler ki 'ulûm-ı 'âliyyede her biri tedvîne kadir ve envâ'-ı fûnûnda mahir her kande bir 'âlim-i mütebahhir ü müteferrid varsa eger diyâr-ı Hindde ve eger vilâyet-i sindde envâ'-ı elkâb-ı şeref-nişân ile nâmı-nâmeler ve hezâr iltifat u ikram ile abkarî irsal idüp ve yolunda bezl-i mâl ü menâl idüp ve manâsib-ı 'âliyye ve merâtib-i ma'âliyye birle ahd-nâmelerle va'deler ve istimâletler idüp bi'z-zarûri her birinde vedâ'-ı vatan ve terk-i menzil ü mesken itdürürler imiş.” (Canım, 2000: 140) “terk-i menzil ü mesken itdürürler imiş” sözü çatı bakımından geçişli bir yapıdadır. Bu bakımdan “her birinde vedâ'-ı vatan ve terk-i menzil ü mesken itdürürler imiş” sözünde “her birinde” ibaresi “her biri[ni]” veya “her biri[ne]” biçiminde denmeliydi.

* bunların şânında ve şân-ı letâfet-nişânına gelmişdür

“Hassâ ki bu hâssa bunların şânında ve şân-ı letâfet-nişânına gelmişdür. Egerçi manzûmât-ı Fûrs tettebbu iden mezbûrun zâde-i tab'ı ve hâssa-i karihası beğâyet nâdir ü kem-yâb ve dîvânında mevcûd olan

ma'ânînin ekseri müdevvenât-ı selefden ifrâz u intihâbdur." (Canım, 2000: 157). "bunların şânında gelmişdür." ibaresinde "şânında" sözcüğündeki hal eki ve kelime seçimi sorunludur.

* cennetde yaraşmaz

"Nesr: Kavî-i Rasûl 'aleyhi's-selâmdur ki cennet dâr-ı eshiyâ ve makâm-ı erbâb-ı sehâdur merd-i bahil cennetde yaraşmaz." (Canım, 2000: 260). Bu ifadede "cennetde yaraşmaz." sözünde sorun vardır. "merd-i bahil cennet[e] yaraşmaz" biçiminde olmalıydı.

* bu kıt'ayı seng-i mezarında yazdırmış

"bu kıt'ayı seng-i mezarında yazdırmış ve meşhedi mermerinde hûb u rûşen hatt ile kazdırmış." (Canım, 2000: 295). Bu ifade "bu kıt'a seng-i mezarın[da] vardır." biçiminde olabilirdi. "bu kıt'ayı seng-i mezarında yazdırmış" ibaresi sorunludur. Yazar "bu kıt'ayı seng-i mezarın[a] yazdırmış" demesi daha uygun olurdu.

* ol devrde âhiretde intikâl itdi.

"Mu'teberât-ı ekâbir-i Fürse nezâyir-i kesiresi ve Tecnisât-ı Kâtibiye Türki naziresi var. Sultân Selim Hân ki pâdişâh-ı nüktedân-fehîm idi samîmen eş'ârına teslim idirdi ol devrde âhiretde intikâl itdi." (Canım, 2000: 397). Bu ibarede bir yazım yanlışlığı veya okuma hatası yoksa "ol zamanda ahirette intikal etti" anlamındadır. Adı geçen kişi "ahirette yaşıyormuş, oradan başka bir yere göçmüş" anlamını veren bir ifadedir. Yazarın muradı bu değildir. Yazar, "ol devrde âhirete intikâl itdi." demeliydi.

* serdâr olacak şân idi.

Ol takrîb ile Kâtibi tahallus itdi. Emâsil-i 'asrun ezkiyâsından ve kârdan u 'ukalâsından idi. Kadr ü riyâset ile ta'ayyün bulacak ve sadra geçüp serdâr olacak şân idi. (Canım, 2000: 452). "sadra geçüp serdâr olacak kişi idi." biçiminde kullanılabilir. Yazar buradan yola çıkarak "sadra geçüp serdâr olacak şân idi." sözünü kullanmış olabilir. Yazar bu ifade yerine "şân" sözünü "sadra geçüp serdâr olacak şân[da] idi." şeklinde kullanmalıydı.

1.5. Uzaklaşma Hal Ekininin Kullanımı ile İlgili Anlatım Bozuklukları

Muharrem Ergin, uzaklaşma eki hakkında şöyle demektedir: "İsmi kendisinden uzaklaşma ifade eden fiillerle münasebetini gösteren halidir. Bu hal de daima eklidir ... İsmi fiile bağlayan bir hal ekidir." (Ergin, 2003: 228). Zeynep Korkmaz da benzer şekilde tanımlar: "Kelime gruplarında ve cümlede fiilin gösterdiği oluş ve kılışın kendisinden uzaklaştığını göstermek için kullanılır." (Korkmaz, 1992: 37). Gülsel SEV, bu ekin işlevleri ile ilgili olarak şunları söylemektedir: "Çıkma hali ekinin bu temel fonksiyonlarının dışında zaman, tarz, karşılaştırma, durum, parça... gibi fonksiyonları da bulunmaktadır." (Sev, 2007: 387). Latifî'nin bu eki doğru kullanmadığı ibareler aşağıda verilmiştir.

* Mansıbından bedel Mekke-i mükerrerede ... tekâ'üd akçasın itdürüp

"Tevârîh u letâyifden bî-hadd ma'lûmâtı ve hüsn-i takriri ve rengin kelimâtı var idi. Vesâyit-i fezâyili birle nice selâtın ü vüzerâ ve mülûk ü ümerâ ile sohbet itmiş ve mecâlis-i 'izâma dâhil olmuş idi. Pâdişâhumuz Süleymân Hân zamanında dahi fahru'l-esuyâ merhûm İbrâhım Paşa ve mu'ın-i fuzalâ mağfur İskender Çelebi-rahmetu'l-lâhi 'aleyhimâ-hûb himmetler ve 'âli ri'âyetler idüp ve Hazret-i Hudâvendigârdan bî-hadd ü lâ-yu'add cevâyiz ü 'atâyâ ve ihsân-ı lâ-yuhsâ alıvirüp ve mansıbından bedel Mekke-i mükerrerede elli akça tekâ'üd akçasın itdürüp bakıye-i 'ömrin Ka'be-i şerifde-şerrefehallâhu Te'âlâ-ifnâ itdi." (Canım, 2000: 412). "mansıbından bedel" ibaresinde hal eki sorunludur. Yazar sorunu ortadan kaldırmak, meramını daha açık ifade etmek için "mansıbın[a] bedel" demeliydi.

* kelim-ı mevzun iba ve ictinab ideydi

"Ne ân ki ol mecmâ'-i kemâlât u 'ulûm şî'r fi-hadd-i zatihi bir emr-i mezmûm ve şu'arâyı dahi anun iradiyle mu'ateb ü melûm 'addedüp kelim-ı mevzun iba ve ictinab ideydi." (Canım, 2000: 78). "Vezinli sözü kaçınaydı" ibaresinin "kelim-ı mevzun[da]n] iba ve ictinab ideydi" şeklinde kullanılması anlatımın daha açık olmasını sağlardı.

* Şol şu'arâ... diyâr-ı âhardan vücûda gelüp

"Şol şu'arâ-yı fazîlet-şî'âr ve fusehâ-yı belâgat-güftâr ki vilâyet-i Rûmdan sudûr u zuhur itmişler veyâhud diyâr-ı âhardan vücûda gelüp türkî 'ibârât nâzımları semtine gitmişlerdür nazmuñ envâ' u aksâmından her biri(özne) bir fende mâhir ü kâmil ve ba'zinuñ tab'ı bu envâ'un aksâmına şâmildür." (Canım, 2000: 104). "diyâr-ı âhardan vücûda gelüp" ifadesi yanlıştır. "diyâr-ı âhardan gelüp" veya "diyâr-ı âharda vücûda gelüp" biçiminde olmalıdır.

* cümle-i ğazeliyyâtından bu gazelden

“İllâ cümle-i ğazeliyyâtından bu gazelden ‘âşikâne gazeli yokdur.” (Canım, 2000: 211). Hal ekinin yanlış kullanılması anlatımın açıklığına engel teşkil etmiştir. Yazar, “cümle-i ğazeliyyâtın[da] bu gazelden ‘âşikâne gazeli yokdur” demeliydi.

1.6. Vasıta Hal Ekininin Kullanımı ile İlgili Anlatım Bozuklukları

Ergin vasıta ekini şöyle tanımlar: “*Vasıta hali, ismin fiile bir vasıta olduğunu ifade etmek için girdiği haldir. Bu hal de ekli olup ismi fiile bağlar.*” (Ergin, 2003: 228). Sev, ekin fonksiyonları hakkında şunları söyler: “*Fiilin ne ile, kim ile yapıldığının yanında zaman, tarz, durum bildirir.*” (Sev, 2007: 469). Yazarın bu eki doğru kullanmadığı bazı ibareler aşağıda verilmiştir.

* Hikmet-i Rabbâni ve irâdet-i Yezdâni ...cânib-i bekâya gider

Hak Celle ve 'alâ dergâhına el kaldurup derûn-ı dilden du'â ve Cenâb-ı Hazret-i Vehhâbdan ölümün istid'â ider. Hikmet-i Rabbâni ve irâdet-i Yezdâni hemân ol haftada dâr-ı fenâdan cânib-i bekâya gider. (Canım, 2000: 241). Bu ibareyle yazar “Allah’ın hikmeti ve iradeti beka tarafına gider” demiştir. Fakat yazarın bu sözden muradı bu değildir. Demek istediği mana konuşma dilinin olanaklarıyla anlaşılabilir. Yazı dilinde ise ifade açık olmalıdır. İfade “Hikmet-i Rabbani ve irâdet-i Yezdâni [ile] hemân ol haftada dâr-ı fenâdan cânib-i bekâya gider.” biçiminde olmalıydı.

* efsûn u insana dâm idüp

“*Veled-i sâhib-i hüsnüñ vâlidine hıfz u hirâseti vâcib olup zümre-i ‘uşşâkdan hezârân hezâr tâlib ü râĝib olduğu beyânında anuñdur. ‘Ukalâ dimişlerdür ki bir kişi hânedânında verâ-yı perdede bir duhter-i muhaddarayı hıfz u hirâset itmekden bir ğulâm-ı ğılmân-peykeri nâ-bekâr mekkârlardan kurtarmak müşkil ü su’bdur. Zırâ bu sayd-ĝâhda ‘acep sayyâdlar ve san’at-ı saydda üstâd-ı mahirler vardur ki saru şâhin nâm bir bâz-ı tîz-pervâzla murĝ-ı hümayı gökden indürürler ve efsûn u insana dâm idüp keyd ü hud’adan dâne virürler.*” (Canım, 2000: 319). Bu ibarede “efsûn ve insana dâm idüp” derken “efsun” insan gibi bir varlık olarak düşünölmüştür. Meramını açık olarak ifade edebilmek için “efsûn [ile] insana dâm idüp keyd ü hud’adan dâne virürler.” demeliydi.

* rahlelerle kitâb-ı Mesnevi ve ma’neviye beraber koyup

“*Elfâz-ı nazmiyyesinde aslâ halâvet ve ta’bir ü edâsında herĝiz melâhat yokdur. Garabet bundadur ki bu lutf-ı nazm ile Hazret-i Mollânuñ Mesnevisine otuz biñ beyt altı cildine cevâb kasd idüp ol Hazretüñ türbe-i cennet-türâbında rahlelerle kitâb-ı Mesnevi ve ma’neviye beraber koyup ma’an okunmak zu’m itmişdür.*” (Canım, 2000: 169). Yazar vasıta ekni yanlış kullanmıştır. “rahlelerle kitâb-ı Mesnevi ve ma’neviye beraber koyup ma’an okunmak zu’m itmişdür.” ibaresinde rahleler de kitaplar gibi okunacak nesne anlamı çıkmaktadır. Yazar, doğru ifadeyi vermek için “Hazretüñ türbe-i cennet-türâbında rahleler[e] kitâb-ı Mesnevi ve ma’nevi[ye] beraber koyup ma’an okunmak zu’m itmişdür.” demeliydi.

* yıllar ile iktizâ-i ta’âm itmeyüp

“*Şekl-i şûmına nazar idenüñ mi’desi yıllar ile iktizâ-i ta’âm itmeyüp mübtelâ-i dâ-i cüzzâm olmak mukarrer idi.*” (Canım, 2000: 324). Yazar “yıllar ile iktizâ-i ta’âm itmeyüp” ibaresi yerine “niçe yıllar iktizâ-i ta’âm itmeyüp” sözünü tercih edebilirdi.

Sonuç

Bu yazıda edebiyat tarihçileri tarafından dili meth edilen Latifi’nin Tezkiretü’ş-Şuara’sının hal ekleri bağlamında dil incelemesini yaptık. Ulaştığımız sonuçla edebiyat tarihçilerinin yaptığı değerlendirmelerin örtüşmediği sonucuna vardık. Dilin doğal konuşucularının hemen fark edebileceği dil yanlışlarını daha gençliğinde büyük bir divan oluşturacak seviyede eser veren Latifi’nin yapmasını anlamakta zorlandık.

Bu yanlış kullanım tiplerinin birçoğu yalnız 16. asırda değil 17., 18. ve hatta 19. asırdaki tezkire türünde yazılan eserlerde de görölmektedir. “*Nevâyî tahallüs itmişdür.*” (Kılıç, 1998: 5); “*Ezheri tahallus itmiş*” (İsen, 1994: 111); “*Şiirde Meftunî, ikbâli tahallüs eyledi.*” (Süreyya, 1995: 76). Dolayısıyla dönemlik bir kullanım/yanlış olarak yorumlanması doğru değildir. Bu tür hataların bilinçli bir şekilde alındığı veya kalıp haline getirildiği şeklindeki yorum ikna edici değildir. Zira apaçık anlatım bozukluğuna sebep olan ve dilin temel görevi olan iletişimi engelleyen bir yanlışın benimsenmesi anlaşılabilir değildir.

İbrahim Kafesoğlu, Türkçenin tarihi ve edebiliği ile ilgili olarak şöyle demektedir: “*Milattan önce 2500’lü yıllara kadar götürölen Türk milletinin kuşkusuz büyük bir dili de vardır. Yeryüzüne medeniyeti yaymış olan Türkler, gerek sözlü gerek yazılı olmak kaydı ile dikkate değer dil ve edebiyat ürünleri ortaya koymuşlardır.*” (Kafesoğlu, 1998: 48) Dil bilimci Gülsel SEV, Orhun Abideleri’nden ilham alarak Türkçenin

edebiliği hakkında şunları söylemektedir: “Daha 6. asırda Türkçenin yüksek anlatım gücüne sahip, işlenmiş edebi bir dil olduğu kabul edilmektedir.” (Sev, 2007: 25).

13.asırda Yûnus Emre şiirlerinin dili, bugün için de oldukça sade ve anlaşılabilirliğinden hemen hiçbir şey yitirmemiş durumdadır. Emre, hal eklerini kullanırken ve meramını ifade ederken hiç zorlanmamıştır. Sıradan bir öğrenim görmüş Türkçe bilen hemen herkes, bu şiirlerin yüzeysel anlamına ulaşmak için çok seyrek olarak sözlüğe bakmak ihtiyacı duyar (Gemalmaz, 1991: 61-67). Yunus Emre'nin “Bu Dünyaya Gelen Kişi” (Tatçı, 1991: 118) adlı şiiri hal eklerini kullanmasına güzel bir örnek teşkil eder.

Bu Dünyaya Gelen Kişi

Bu dünyaya gelen kişi, ahir yine gitmek gerek,
Misafirdir vatanına, bir gün sefer etmek gerek.

Vade kıldık o dost ile biz bu cihana gelmeden,
Pes ne kadar eğleniriz, o vademiz yetse gerek.

Biz de varırız o ile, kaçan ki vademiz gele,
Kişi varacağı yere gönlünü berkitse gerek.

...

Yunus şimdi sever isen, ondan haber vergil bize,
Âşkın odur nişanı, maşukun ayıtsa gerek.

Yunus; Türkçemizi bütün unsurlarıyla anlaşılır ve doğru biçimde kullanabilirken, 16. asır tezkire yazarlarından Latifi'nin Yunus Emre'den üç asır sonra eser vermiş olmasına rağmen meramını ifade ederken, hal eklerini kullanırken zorlanması şaşırtıcıdır.

KAYNAKÇA

- CANIM, Rıdvan (2000). *Latîfî, Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.
- COŞKUN, Menderes (2010). "Üslup Çalışmaları Üzerine", Nesrin İnşası: Düzyazıda Dil, Üslup ve Türler (Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları V), İstanbul: Turkuaz Yayınları, 72-83 .
- ÇALIKAN, Nurettin (2014). Sihâm-ı Kazâ'nın Dil ve Üslup Bakımından Eleştirisi, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume: 9/12 Fall 2014, p. 75-100.
- ÇETİN, Nihad (2001). "Latîfî". *İslâm Ansiklopedisi*. Cilt: 7. Eskişehir: Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları, 19-22.
- DEVELİOĞLU, Ferit (1993). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- ERGİN, Muharrem (2003). *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Yayınları.
- ERGİN, Muharrem (1992). *Üniversiteler İçin Türk Dili*, İstanbul: Bayrak Yayınları.
- FAROQHI, Suraiya (2003). *Osmanlı Tarihi Nasıl Suraiya Faroqhi İncelenir?*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- GEMALMAZ, Efrasiyap (1991). Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri, 15-16 Ekim 1991, Erzurum, s. 61-77.
- HALKIN, Leon - E. (1989). *Tarih Tenkidinin Unsurları*, Çev: Bahaeddin Yediyıldız, Ankara: TTK Yayınları.
- İSEN, Mustafa (1999). *Latîfî Tezkiresi*, Ankara: Akçağ Yayınları
- İSEN, Mustafa (1994). *Künhü'l-Ahbar'ın Tezkire Kısmı*, Ankara: AKM Yayını
- KAFESOĞLU, İbrahim (1998). *Türk Millî Kültürü*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- KILIÇ, Murat (1998). *Sehî Tezkiresi Üzerinde Bir Sentaks Çalışması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KORKMAZ, Zeynep (1992). *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları.
- KUZNETSOV, Petro İ. (1995). *Türkiye Türkçesi Morfoetimolojisine Dair*, Ankara: TDAY Belleten .
- SARAÇ, M.A. Yekta (2012). *Klasik Belâgat Bilgisi- Belâgat*, İstanbul: Gök kubbe Yayınları.
- SEV, Gülsel (2007). *Tarihi Türk Lehçelerinde Hal Ekleri*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- SEYFETTİN, Ömer (1990). *Sanat ve Edebiyat Yazıları*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- SÜREYYA, Mehmet (1995). *Sicil-i Osmanî*, Haz: Ali Aktan, Abdülkadir Yuvalı, Mustafa Keskin, İstanbul: Sebil Yayınevi.
- TATÇI, Mustafa (1991). *Yunus Emre Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınları.